

SERQEY YESENİN

İRAN NƏĞMƏLƏRİ

© Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2015

Tərtibçi, redaktor və
məqalələrin müəllifi: **İsaxan İsaxanlı**

Rəssam: **Afaq Kərimova**

Kompyuter işi: **Zakir Yusifoğlu**

Kitaba Yesenin sevgi poeziyasının mərkəzində yer alan “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan 15 şeirin bu günə məlum olan Azərbaycan dilinə bütün tərcümə variantları daxil edilmişdir (9 tərcüməçi, 61 tərcümə).

Serqey Yesenin. İran nəğmələri.

Bakı, Xəzər universitəsi nəşriyyatı, 2015, 160 səh.

İllüstrasiyalar xüsusi olaraq bu kitab üçün hazırlanmışdır

ISBN 978-9952-20-095-9

© Издательство «Университет Хазар», 2015

Составитель, редактор
и автор статей: **Исахан Исаханлы**

Художник: **Афаг Керимова**

Компьютерный дизайн: **Закир Юсифоглы**

В книгу включены все известные на сегодняшний день переводы на азербайджанский язык стихотворений, входящих в знаменитый цикл «Персидские мотивы», который занимает особое место в любовной лирике Есенина (9 переводчиков, 61 перевод).

Сергей Есенин. Персидские мотивы.

Баку, Издательство «Университет Хазар», 2015, 160 стр.

Иллюстрации подготовлены специально для данной книги

Dahi rus şairi

Serqey

YESENİNİN

anadan olmasının
120 illiyinə

HƏSR OLUNUR

К 120 - летию со дня
рождения

Великого русского поэта

Сергея Александровича

ЕСЕНИНА

ПОСВЯЩАЕТСЯ

“İran nəğmələri”ndə qadın obrazları

Yesenin “İran nəğmələri”ndə dörd qadın adı çəkilir: Lalə (Lala), Şaqane, Şəhrizad və Qeliya. Bu obrazlardan bəzilərinin kimliyi məlum olsa da, bəziləri haqqında fikirlər mütəxəssislər arasında da birqiymətli deyil.

Hətta mütəxəssislər tərəfindən əsasən fakt kimi qəbul edilən bəzi məsələlərə də digər yanaşmalar mövcuddur. Bu yazıda məqsədimiz bu qadın obrazları haqqında fikir yürütmək, bəzi məsələlərlə bağlı konkret mülahizələr ortaya qoymaqdan ibarətdir.

Lalə: “İran nəğmələri”nə aid üç şeirdə - «Я спросил сегодня у менялы...», «Отчего луна так светит тускло...», «Глупое сердце, не бойся!...» şeirlərində Lalə adı çəkilir. “Я спросил сегодня у менялы” şeirində Yesenin Laləyə öz məhəbbətini necə açmaq haqqında sərəffandan məsləhət istəyir, “Отчего луна так светит тускло” şeirində isə şair Şaqanenin xəyanətindən Laləyə şikayətlənir. Mütəxəssislər Lalə adının uydurulmuş bir ad olduğunu bir fakt kimi qəbul etsələr də, nədənsə, ürək bu versiyanı qəbul etmək istəmir. Axı elə həmin mütəxəssislərin fikrincə, Yesenin şeirlərində

heç vaxt aldatmır. Doğrudur, Şaqane Lalə adının uydurma olduğunu Yesenin özündən şəxsən eşitdiyini yazır¹. Bu ola bilər. Bir kişinin (bu kişi Yesenin olsa belə) yenicə tanış olduğu bir qızla söhbətdə başqa bir qızla münasibətlərinin olduğunu gizlətməyə çalışması çox təbiidir. Yesenin sözdə aldada bilər, amma şeirdə yox: “*Yesenin şeirlərində heç vaxt yalan yazmırdı. Əgər o, ölmüş kanarya haqqında danışarsa, deməli, ölmüş kanaryanı xatırlayır, tutuşunun fala baxmasından danışarsa, deməli, bu falabaxma doğrudan da olmuşdur, qatarla yarışan daylaqdan danışarsa, deməli, əziz və səfeh daylaqla bağlı hadisə doğrudan da baş vermişdir. Əgər mehriban fars qızı Şaqanedən danışarsa, deməli, Şaqane faktdır*”².

Bu baxımdan düşünürük ki, Lalənin uydurma bir obraz olduğunu fakta çevirmək hələ tezdir. Bəlkə, Əmirxan Xəlilov da elə bu məntiq, bu duyğu və intuisiya ilə Lalənin real olduğunu yazır³.

Mümkündür ki, Lalənin proobrazı Yesenin Bakıda tanış olduğu Yelena Yukeldir. O, Rusiyada anadan olsa da, uşaqlıq dövrünü İranda yaşamışdı və onu Şərq üslubunda Leyla deyə çağırırdılar. Qeyd edək ki, Yelena Yukelin musiqi bəstələməyi də var idi və o, ilk dəfə «Шаганэ, ты моя, Шаганэ!» və «Я спросил сегодня у менялы...» şeirlərinə musiqi bəstələmişdi. Bu fakt onunla maraqlıdır ki, «Я спросил сегодня

¹ Белоусов В.Г. Персидские мотивы. Москва, Издательство «Знание», 1968, стр.36.

² Грузинов И.В. Есенин. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т.1. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.353, 496.

³ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.89.

у менялы...» şeiri Lalənin adı çəkilən şeirlərdən biri, hətta birincisidir.

Şaqane: Şaqane (və ya qısaldılmış şəkildə Şaqa) adına “İran nəğmələri”nin altı şeirində - «Шаганэ, ты моя, Шаганэ...», «Ты сказала, что Саади...», «В Хорассане есть такие двери...», «Голубая родина Фирдуси», «Руки милой – пара лебедей», «Отчего луна так светит тускло...» şeirlərində rast gəlirik.

60-cı illərə qədər Şaqane adının Çağın adından götürüldüyü yeganə versiya kimi qəbul edilirdi. Bu fikri V.Belausovun tədqiqatında¹ oxuyanda yadıma Yesenin haqqında kitabım üzərində işlədiyim dövrdə bir neçə dəfə görüşüb söhbət etdiyim Bakı sakini İrina Qeorqiyevna ilə söhbətimizdən bir məqam düşdü. İrina Qeorqiyevna mənə demişdi: “*Nadejda İosifovna* (P.İ.Çaqının dostu İ.M.Moskalenkonun həyat yoldaşı – İ.İ) deyirdi ki, *Yesenin P.İ.Çaqinə çox vaxt zarafatla “Çaqa” və ya “Çaqane” də deyərdi*”. Maraqlıdır, elə deyilmi? Bircə məsələ var ki, buradan görünür ki, Şaqane adı Çağın adından əmələ gəlməmişdir, əksinə Yesenin dostu P.İ.Çaqinə dostcasına sataşmaq üçün onu “İran nəğmələri”nin qadın qəhrəmanının adına uyğunlaşdıraraq - Çaqane deyə çağırılmış. Bu fikir ədəbiyyat aləmində dolaşan “Şaqane adı Çağın adından götürülmüşdür” fikrinin heç də göydən düşmədiyini göstərsə də, V.Belausovun məlum araşdırmaları bu məsələyə yeni baxış ortaya qoydu. Müəllifin fikrincə, Şaqane Yesenin Batumda tanış olduğu erməni əsilli bir müəllimədir.

Bundan sonra, 90-cı illərin əvvəllərində Bakı mətbuatında “İran nəğmələri”nə aid bir sıra şeirlərin Batum müəlliməsi Şaqaneyə həsr edilməsi

¹ Белоусов В.Г. Персидские мотивы. Москва, «Знание», 1968, стр.26.

fikrini təkzib edən bir məqalə dərc olundu¹ və nəticədə həmin şeirlərin Batumlu müəlliməyə deyil, Mərdəkan yaxınlığında yerləşən Şağan (rusca Şaqan) kəndindən olan bir naməlum qıza həsr edilməsi versiyası ortaya çıxdı.

Beləliklə, “İran nəğmələri”nin əsas qəhrəmanının kimliyi ədəbiyyat aləmində yenidən mübahisə obyektinə çevrildi və bu mübahisə indi də davam etməkdədir². Odur ki, “İran nəğmələri”nə aid məlum şeirləri, kimə həsr edilməsindən asılı olmayaraq, sadəcə, gözəl, lirik sevgi nəğmələri kimi qəbul etmək lazımdır.

Qeliya: “İran nəğmələri”nə daxil olan klassik 15 şeirdən 5-i Yesenin son Bakı səfəri zamanı (28 iyul - 3 sentyabr 1925-ci il) yazılmış və dərc edilmişdir. Silsilədəki son şeir – «Голубая да веселая страна...» şeiri P.İ. Çaqinin qızı balaca Rozaya (tam adı Rozaliya) həsr olunmuşdur. Bu şeir silsilədə sonuncu yerə qoyulsa da, əslində, şeir bir az əvvəl – aprelin 8-də yazılmışdır. Görünür, şeirin üzərində yenidən işləmək fikri olduğundan, Yesenin onu bir az gec dərc etdirmişdir.

Bu şeirlə bağlı bir məqam da maraqlıdır. P.İ. Çaqinin qızı balaca Roza özünü aktrisa kimi göstərməyi çox sevir, nədənsə, özünü “Qeliya Nikolayevna” adlandırır^{3*}. Yesenin də onun

¹ *Штулина Галина*. Еще одна легенда о жизни Сергея Есенина (Шаганэ: Реальность или миф?). Журнал «Литературный Азербайджан», 1992, № 2, март-апрель, стр.121-126.

² Şaqanenin kimliyi ilə bağlı ətraflı məlumat üçün bax: İsaхан İсаханлы. Незадаром ему мигнули очи. Есенин в Баку. Издательство «Хазар Университети», Баку, 2012, səh.114128-.

³ V.Belousova yazdığı 13 yanvar 1967-ci il tarixli məktubunda Roza bu adı haradan götürdüyünü və özünü nə üçün belə adlandırdığını özü də xatırlamadığını yazır. Вах: *Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925)*. Москва, «Советская Россия», 1970. стр.182.

xatirinə Rozanı həmin adla çağırırdı, hətta P.İ. Çaqinə yazdığı məktublarda belə, qızı həmin adla anırdı. “Qeliya Nikolayevna”ya həsr edilmiş «Голубая да веселая страна...» şeirinin üç avtoqrafi mövcuddur. Avtoqraflardan birində Yesenin aşağıdakı qeydi vardır: “Əziz Qeliya Nikolayevna, bu, həddindən artıq qiymətlidir. Nə vaxt mənim qızımı görsəniz, bunu ona verin. S.E.”

Şairin bu arzusunu Yesenin haqqında “Balaxan mayı” povestinin müəllifi həmyerlimiz Hüseyn Nəcəfov həyata keçirmişdir. O, «История рукописи Есенина» adlı bir məqaləsində¹ həmin avtoqrafi Yesenin o vaxt Daşkənddə yaşayan qızı Tatyana Serqeyevnaya necə çatdırmasından xoş duyğularla söhbət açır.

Yeri gəlmişkən Qeliya adı ilə bağlı bir məsələni də qeyd edək.

Əliğa Kürçaylı öz tərcüməsində² bu adı tamamilə azərbaycanlaşdıraraq “Гелия” yerinə, “Güliya” yazır ki, bu da yanlış yanaşmadır. Qeyd edək ki, müəyyən məqamlarda tədqiqatçılar da “Qeliya” yerinə, “Güliya”, hətta “Gülнарə” yazaraq qeyri-dəqiqliyə yol verirlər³.

Səyavuş Məmmədzadə isə öz tərcüməsində⁴ “Гелия” adını “Heliya” kimi vermişdir. Həmin məntiqlə “Qalina” adını da “Halina” kimi

¹ Гусейн Наджафов. История рукописи Есенина. «Баку», 22 апреля, 1988.

² Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı, Azərənşr, 1975, səh.125.

³ Амирхан Халилов. «Персидские мотивы» Сергея Есенина и восточная поэзия. Научные труды. Серия языка и литературы. Издание Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова. Баку, 1979, стр.36; Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.88-89.

⁴ Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası. Bakı, Gənclik, 1987, səh.342.

tərcümə etmək lazımdır. Düşünürük ki, adı tərcümə etmədən, olduğu kimi saxlamaq daha doğrudur.

Beləliklə, “iran nəğmələri”ndə rast gəldiyimiz və konkret adların göstərildiyi qadın obrazlarından ikisi – Şaqane və Qeliya real obrazlardır. Şəhrizadənin isə məşhur “1001 gecə”nin qəhrəmanı olduğu hamıya məlumdur. Hələlik Lalənin real obraz olmadığı qəbul edilsə də, konkret olaraq ad çəkilməsi müstəvisindən baxsaq o da müəyyən mənada, “realdır”.

Bütün bunlarla yanaşı “İran nəğmələri”ndə adı çəkilməyən, lakin konkret olaraq kiminsə nəzərdə tutulduğu “**xəyali-real**” qadın **obrazları** da vəsf edilmişdir. Bu ilk növbədə «Шаганэ ты моя, Шаганэ...» şeirində (Там, на севере, девушка тоже / На тебя она страшно похожа...) və «Никогда я не был на Босфоре...» şeirində (Чтобы я о дальней северянке / Не вздыхал, не думал, не скучал) rast gəlinən “şimallı qız” obrazıdır.

“Şimallı qız” obrazı ilə bağlı müxtəlif versiyalar mövcuddur.

Q.V.Bebutovun bir məqaləsində qeyd olunur ki, bu “şimallı qız” Q.Benislavskaya¹. Məqalənin müəllifi bu versiyanı ona tanınmış ədəbiyyatşünas N.N.Çxeidzenin söylədiyini də qeyd edir.

Digər bir tədqiqatçı M.D.Royzman hesab edir ki, bu şeirlərdə şairin vəsf etdiyi “şimallı qız” N.Volpindir².

¹ *Бebutov Г. В.* «О Сергее Есенине. Четыре эскиза. «Кто же прототип «дальней северянки»?». «Литературная Грузия», 1968, № 10, стр. 91-92.

² *Ройzman М. Д.* Все, что помню о Есенине. Москва, «Советская Россия», 1973, стр.247-249.

İ.P.Kozlovun araşdırmalarına¹ görə isə “şimallı qız” Yeseninın rəsmi ailə qurduğu ikinci arvadı – Zinaida Rayxdır. Elə həmin mütəxəssisin fikrincə, «БЫТЬ ПОЭТОМ – ЭТО ЗНАЧИТ ТО ЖЕ...» şeirində də (И когда поэт идет к любимой / А любимая с другим лежит на ложе) şair Zinaida Rayxı nəzərdə tutur².

Biz isə yuxarıdakı 3 versiyadan M. Royzmanın versiyasını daha ağılabatan və məntiqi hesab edirik. Əvvəla, ona görə ki, müəllifin yazdığına görə o, bu versiyanı Yeseninın özündən eşidib. Doğrudur, xatirələrdən də görünür ki, Yesenin xatirələrin müəllifi ilə aralarında olan söhbət zamanı konkret olaraq heç bir ad çəkmir. O, yalnız “*Bu şimallı qız mənə oğul bəxş edib*” deyir. Təkcə buna əsaslanaraq “şimallı qız”ın Nadejda Volpin olduğunu iddia etmək doğru olmaz. Məlumdur ki, Nadejda Volpindən başqa daha 2 qadın – Anna İzryadnova və Zinaida Rayx da Yeseninə oğul bəxş etmişlər. Amma bir sıra məqamlar “şimallı qız”ın məhz Nadejda Volpin olması versiyasını daha da reallığa yaxınlaşdırır. Bir tərəfdən, M.Royzman Nadejda Volpinlə Şaqanenin bir-birinə çox bənzədiklərini yazır: “*Nadyanı gənclik yaşında görən onun Şaqaneyə nə qədər bənzəməsindən təəcüblənməyə bilməzdi*”³. Digər tərəfdən, “şimallı qız” obrazına rast gəldiyimiz hər iki şeir («Шаганэ ты моя, Шаганэ...» və «Никогда я не был на Босфоре...») 1924-cü ilin dekabrında yazılıb. Elə həmin ilin may ayının 12-də isə Na-

¹ Козлов И.П. Народ любит и помнит Сергея Есенина. Москва, ООО «Азбука-2000», 2005. стр.93.

² Yenə orada: səh.91

³ Ройзман М. Д. Все, что помню о Есенине. Москва, «Советская Россия», 1973, стр.249.

dejda Volpinin Yesenindən olan oğlu Aleksandr dünyaya gəlmişdi. Beləliklə, həmin şeirlərin yazıldığı günlərdə Yesenin oğlu təxminən 7 aylıq idi. Və çox təbiidir ki, Yesenin həmin günlərdə 7 aylıq oğlunu və onun anasını – Nadejda Volpini düşünür və eyni zamanda, onun da Yesenini düşündüyünü xəyal edir və bu hisslərlə də «Шаганэ ты моя, Шаганэ...» şeirində yazır: «Может, думает обо мне...». «Может» şübhəsi isə yəqin onunla bağlıdır ki, uşaqlarının dünyaya gəlməsinə baxmayaraq onlar Nadejda Volpinlə ayrılıqda yaşayırdılar.